

УДК 340.143

DOI <https://doi.org/10.32847/ln.2021.13.25>

Геревич М.О.

*викладач кафедри теорії та історії держави і права юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»***ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ
ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ У ПРАЦЯХ А. ВОЛОШИНА**

Постановка проблеми. У першій половині ХХ століття Августин Волошин вважається одним із найуспішніших політичних діячів і найвідомішим партійним лідером Карпатського краю. Він системно, послідовно і скрупульозно відстежував усі адміністративно-політичні новації центральної чехословацької влади особисто й публічно в режимі реального часу. Будучи активним політичним лідером, він взаємодіяв з тими крайовими організаціями політичних партій, що підтримували чи толерували національно-культурний розвиток українців і були прихильними до християнства загалом, а греко-католицької церкви зокрема. Виступаючи за мирні та поступові політично-правові перетворення, заперечуючи диктатуру і терор, А. Волошин як прем'єр-міністр Підкарпатської Русі (Карпатської України) ужив всіх заходів для збереження автономії краю, захисту прав і свобод людини і громадянина.

Мета статті: розглянути роль і місце політичних партій у правовій системі суспільства та в реальних умовах державного будівництва відповідно до теоретичних конструкцій та прикладних завдань, що відображені в працях А. Волошина.

Стан дослідження. Серед авторів важливих наукових і науково-популярних праць, в яких частково або дещо глибше аналізуються політичні та правові погляди А. Волошина, його суспільна діяльність і внесок в українське державотворення, слід виділити таких дослідників і популяризаторів минулого, як В. Бірчак, М. Бращайко, В. Гренджа-Донський, А. Штефан, П. Кукурудза, А. Кущин-

ський, В. Лар, П. Стерчо, С. Яковенко, Д. Бандушак, О. Мишанич, П. Чучка, Т. Беднаржова, Ю. Балега, В. Худанич, О. Довганич, О. Хланта, В. Бедь, В. Туряниця, М. Зимомря, І. Чаварга, В. Задорожний, О. Богів, М. Токар, С. Віднянський, М. Вегеш, М. Кляп, В. Тарасюк, Д. Бендас, І. Дацків, Л. Ньорба, Т. Сабалош, Н. Грибенюк, П. Федака, С. Федака, В. Габор, Р. Офіцинський, С. Бобела, А. Машкаринець-Бутко та ін. Тим часом залишаються малодослідженими і маловідомими погляди А. Волошина щодо ролі і місця політичних партій у правовій системі суспільства.

Виклад основного матеріалу. Еволюцію поглядів А. Волошина як державного діяча відбито в його діяльності в двох політичних партіях – Руській хліборобській (земледільській), Християнській народній, а також у виборчому блоці – Українське національне об'єднання. Він взяв участь у створенні першої крайової української політичної сили на Закарпатті – Руської хліборобської партії, програмними засадами якої було здобуття українським народом національно-державних прав та єдність українських земель. Її наступницею стала Християнська народна партія, що діяла в 1922–1938 рр.

Ця партія під час виборчих кампаній до чехословацького парламенту співпрацювала з Чеською католицькою партією, а в 1925–1929 рр. мала свого посла (депутата) в чехословацькому парламенті – Августина Волошина. Органом Християнської народної партії служила щоденна газета «Свобода». Загальне керівництво цією партією здійснювало правління, що перебувало в Ужгороді. Діяли

первинні осередки, які станом на 1938 р. налічували 7 тис. Членів [1, 110].

А. Волошин взяв безпосередню участь у створенні першої крайової української політичної сили на Закарпатті – Руської хліборобської партії, програмними засадами якої було здобуття українським народом національно-державних прав та соборність (єдність) всіх українських земель.

Визначаючи першочергові завдання своєї політичної партії, А. Волошин проголосив два основні принципи діяльності:

1) християнська віра з дотриманням свободи совісті та протидії розпалюванню міжконфесійних конфліктів;

2) народне просвітництво з метою підвищення рівня національної самосвідомості українського населення регіону.

Очоливши Християнську народну партію, А. Волошин одночасно впливав на ухвалення рішень керівними органами ряду культурних організацій, фінансових і господарських установ, зокрема Педагогічне товариство Підкарпатської Русі, «Підкарпатський банк», «Учительська громада», «Просвіта».

Як депутат чехословацького парламенту, А. Волошина відстоював інтереси Закарпаття, запропонувавши ряд актуальних законопроектів. Так, у 1926 р. він домігся ухвалення і поширення на Закарпатті кооперативних законів, які захистили девальвовані після приєднання краю до Чехословацької Республіки вклади закарпатських кооперативних спілок у банках Будапешту.

Так само А. Волошин у парламенті викрив наміри деяких політичних сил перенести адміністративний центр Підкарпатської Русі з Ужгорода до Мукачева. Це питання активно зондували передусім словацькі політики, які хотіли приєднати Ужгород до Словаччини, а їхні зусилля підтримували закарпатські русофіли.

У 1928 р. Августин Волошин, як депутат парламенту, домігся поширення на Закарпаття чехословацького закону про конгруа (*Kongruovú zákon*), тобто державну допомогу священникам [9, 16]. Відповідно до цьо-

го закону, що прийнятий 26 червня 1926 р., № 122/1926 Sb., коригування заробітної плати духовенству всіх церков і релігійних громад здійснювала держава [11]. До речі, саме цей закон став основою для чинного закону про фінансування церкви сучасною Чеською Республікою.

Відзначимо, що очолювана Августином Волошином Християнська народна партія стала правонаступником «партії руських хліборобів» (Руської хліборобської партії). Християнська народна партія не була чисто клерикальною, оскільки захищала робітників, селян, всіх соціальних верств, прагнучи поліпшення їхнього матеріального і культурного становища [6, 27].

У 1930-х рр. Християнську народну партію на чолі з Августином Волошином характеризували як найбільш самостійною та чисто українською, а всі її партійні функціонери були свідомими українцями, тобто громадянами з чіткою національною ідентичністю [10, 21]. Сам же А. Волошин сповідував, за його ж визначенням, християнський націоналізм, за якого людство складає велику родину дітей Божих і соціальні одиниці (нації, держави, краї, громади, родин) на засадах координації та солідарності.

Політико-правова ідеологія Августина Волошина ґрунтувалася на положеннях про цінність нації як найвищої форми суспільної єдності та її визначального впливу на державотворчий процес. Для досягнення стратегічної мети – здобуття незалежності Української держави – А. Волошин вважав вкрай необхідним об'єднання національно свідомих й освічених громадян для відстоювання ними своїх прав, свобод та інтересів. При цьому він вважав, що правосвідомість, правова культура населення повинні засновуватися на національному патріотизмі.

У січні 1939 р., в умовах Карпатської України, напередодні виборів до крайового сойму (парламенту), за участі колишніх діячів Християнської народної партії було засноване Українське національне об'єднання, що сфор-

мувало спільно з представниками національних меншин (чехів, німців, румун) єдиний виборчий список. За цей список проголосувало 12 лютого 1939 р. понад 92 % виборців Карпатської України.

Виступаючи за мирні та поступові політично-правові перетворення, заперечуючи диктатуру і терор, А. Волошин як прем'єр-міністр Підкарпатської Русі (Карпатської України) ужив всіх заходів для збереження автономії краю, захисту прав і свобод людини і громадянина.

Символічне власної держави – Карпатської України – її повноважним парламентом (соймом) стало переломним моментом у становленні національної свідомості всіх українців. У своєму зверненні до українського народу з нагоди перемоги Українського національного об'єднання на виборах до Сойму Карпатської України А. Волошин підкреслив, що йдеться про загальну справу «великої Нації святого Володимира Великого і Ярослава Мудрого, що були першими основоположниками нашої рідної культури вже тоді, коли теперішні великі західні народи далеко були від того» [2, 164].

Августин Волошин у статті «До питання політичної консолідації» (1923) з приводу започаткування на Підкарпатській Русі політичного слов'янського блоку з аграрної, соціал-демократичної і хліборобської партій, проти якого гостро виступила «велико-руська орієнтація» (русифіли), назвав утопічною «великорусську програму» переходу на російську мову навчання, починаючи з 1-го класу гімназії [3, 1].

При цьому русифіли виступали за вивчення народної (рідної, української) мови лише в початковій школі, а також проти Генерального Статуту, де визначалося, що на Підкарпатській Русі рідна мова є мовою освіти й державних установ. Також русифіли категорично виступали проти державної підтримки «Прогресу», котра тоді якраз її і не мала.

Августин Волошин наполягав на кооперації між місцевими слов'янськими партіями всупереч деструктивній позиції москвофілів (русифілів), які своїм мовним екстремізмом та українофобством від 1919 р. послідовно підривали перспективу політичної консолідації краю та створення «однієї руської народної політичної партії». Як було відзначено в протоколах від 12 серпня 1919 р., Центральна руська народна рада в Ужгороді ухвалила резолюцію про крайову державну мову, котрою був «малоруський язык з етимологічним письмом».

Причому тоді присутній лідер русифілів Андрій Гагатко (згодом і Трудової партії) цього не заперечував, оскільки на тій позиції стояв Американський конгрес русинів. Пізніше А. Гагатко, одержимий ідеологією російського імпералізму і православного месіанізму, змінив свою точку зору в агресивній формі.

Як політик і державний діяч, Августин Волошин відгукувався на важливі загальноукраїнські події. Підтвердження цього є стаття «Ціна крові» у щоденній газеті «Свобода» 21 травня 1936 р. Ця стаття надрукована до 10-річчя вбивства отамана Симона Петлюри, глави Української Народної Республіки.

Оскільки ця стаття вміщена у газеті «Свобода» А. Волошина, то сучасні вчені вважають, що він був причетний до її написання та публікації. У ній йдеться, що 25 травня 1926 р. в Парижі С. Петлюру вбив «московськокомуністичний наймит», якого французький суд звільнив від покарання: «Московський комунізм затріумфовав, бо не стало керманіча Української Держави» [5, 23].

У зверненні «До всіх громадян Карпатської України!», що надруковано в газеті «Нова Свобода» 8 лютого 1939 р. за підписами прем'єр-міністра Августина Волошина і міністра Юлія Ревая, відзначено історичну доленосність перших виборів до сойму Карпатської України 12 лютого 1939 р. [4] А. Волошин та Ю. Ревай констатували, що протягом двох останніх десятиліть істотно зросла національна свідомість найширших верств закарпатських українців, а виявом цієї національної свідомості та політичної зрілості якраз і є перші вибори до крайового сойму (парламенту).

Також найбільшою ознакою тої свідомості є поєднання колишніх партій в єдине виборче «Українське національне об'єднання». Це об'єднання запропонувало спільний з національними меншинами виборчий список. А. Волошин та Ю. Ревай висловили жаль, що провідні діячі угорської меншини не висунули кандидатуру на запропоноване для них місце у виборчому списку цього об'єднання, як це зробили місцеві чехи, німці та румуни.

Усвідомлюючи Карпатської України федеративною частиною Чехо-Словацької Республіки, прем'єр-міністр Августин Волошин і міністр Юлія Ревай завершили своє звернення закликом до виборців проголосувати за список кандидатів «Українського національного об'єднання» і національних меншин задля утвердження «нової федеративної республіки українців, словаків і чехів». Прикметно, що вони підсумували своє звернення національним гаслом: «Слава Україні!»

У матеріалах кримінальної справи із звинувачення Августина Волошина (Центральний оперативний архів Федеральної служби безпеки Російської Федерації, № Н-17681) містяться зокрема протоколи восьми його допитів і копії допитів окремих його сподвижників, висновки слідчого. Радянські контррозвідники арештували А. Волошина у Празі 15 травня 1945 р. і перевезли в Москву в Лефортовську тюрму. Допити розпочалися 22 травня і з інтервалами тривали до 20 червня, приблизно по три-чотири години кожний [7, 144].

Слідчий відділу Головного управління контррозвідки «СМЕРШ» майор Вайндорф обґрунтував вимогу про арешт А. Волошина, що той, будучи українським націоналістом, проводив злочинну діяльність проти Радянського Союзу. За версією слідчого, провина А. Волошина полягала в тому, що в 1924 р. (насправді 1919 р.) він «на території Закарпатської України з числа вороже настроєних до радянської влади місцевих жителів, в основному українців, він створив християнсько-народну партію і до кінця 1938 р. був її керівником».

Августина Волошину інкримінували те, що ця партія встановила у 1937–1938 рр. контакти з «німецькими фашистами» (не зазначено, з ким саме) і за їхніми вказівками проводила роботу для відокремлення Закарпатської України від Чехословаччини і створення самостійної держави під протекторатом Німеччини. Емігрувавши у Прагу, як вважав слідчий, А. Волошин теж проводив антирадянську діяльність.

Постанову слідчого від 3 червня 1945 р. затвердив начальник головного управління контррозвідки «СМЕРШ» комісар державної безпеки другого рангу Абакумов, а дав санкцію заступник військового прокурора збройних сил СРСР генерал Афанасьєв.

Звинувачення в антирадянській діяльності базувалася на свідченнях Августина Волошина на перших двох допитах. Він повідомив, що очолював Християнську народну партію, як її представник переїхав на виборах у парламент Чехословаччини і був його депутатом у 1925–1929 рр., а восени 1938 р. створив «Українське народне об'єднання», що після окупації Закарпаття угорцями в 1939 р. перестало існувати.

Августин Волошин поінформував про інші важливі етапи своєї політичної та державної діяльності: у складі трьох урядів автономної Підкарпатської Русі (Карпатської України) і перебування в еміграції. Уряд Підкарпатської Русі, який він очолював, розвивав крайову автономію та орієнтувався на Німеччину, як гаранта територіальної цілісності краю.

На звинувачення в українському націоналізмі А. Волошин відповів, що в Чехословаччині існували різні партії, серед них і комуністична, а він з одностайними займався національно-просвітницькою роботою, вимагали скасування дискримінаційних щодо Підкарпатської Русі заходів центрального уряду, збільшення прошарку заможних громадян, поліпшення умов життя селянства. Саме на ці верстви населення опиралася його партія.

Самого Августина Волошина не допитували про форми і методи діяльності Християнської

народної партії, проте допитали секретаря цієї партії Андрія Ворона про її організаційну структуру і форми впливу на громадську думку [7, 145].

Августин Волошин визнав у ході допитів, що вбачав у Великій Німеччині гаранта самостійності Підкарпатської Русі (Карпатської України), котра мала стати початком возз'єднання всіх українських земель [7, 146]. А. Волошин пригадав, як 11 жовтня 1938 р. затверджено перший автономний уряд Закарпаття, прем'єр-міністром якого призначили Андрія Бродія. До складу цього уряду ввійшов А. Волошин у статусі державного секретаря. За підготовку плебісциту про приєднання Підкарпатської Русі до Угорщини чехословацька влада арештувала А. Бродія 26 жовтня 1938 р.

15 листопада 1938 р. відповідно до чехословацького законодавства А. Волошин розпустив у краї всі політичні партії, серед них і комуністичну. У новостворене «Українське народне об'єднання», крім Християнської народної партії, ввійшли представники і крайові керівники інших партій, зокрема Соціально-демократичної, Національно-соціалістичної, Аграрної.

У всьому краї було створено майже двісті первинних осередків «Українського народного об'єднання». Слідчий НКВС СРСР потрактував, що в ідейно-політичній основі цього об'єднання був український націоналізм, а новостворена організація підготувала список із 32 кандидатів у депутати автономного сейму на чолі з А. Волошином, якого місцева преса назвала «батьком карпато-українського народу». Вказані вибори відбулися 12 лютого 1939 р., а в голосуванні взяло участь 92,8 % виборців.

А. Волошин розповів слідчому про засідання новообраного сейму в Хусті 15 березня 1939 р., що розпочалося о 16-й годині за місцевим часом, тобто вже після розпаду і ліквідації Чехословацької держави. Після складання присяги депутати затвердили Закон № 1 про незалежність Карпатської України. Потім обрали президента держави – Августина Волошина, а також сформували уряд Карпат-

ської України. Прем'єр-міністром і міністром закордонних справ обрали Ю. Ревая, міністрами – Ю. Брашайка, А. Штефана, С. Ключурака, Ю. Перевузника, М. Долиная.

Сойм Карпатської України затвердив державні символи (гімн «Ще не вмерла України», герб – Тризуб). Передбачалося ще прийняти конституцію та інші важливі акти. Проте Угорщина здійснила військове вторгнення в Карпатську Україну. Оскільки Німеччина не підтримала незалежність Карпатської України, то вночі 16 березня 1939 р. А. Волошин з міністрами евакуювався до Румунії, а звідти через Югославію до Праги (Протекторат Чехії та Богемії в складі Німеччини).

У квітні 1939 р. в Берліні мав майже годинну розмову з гетьманом Павлом Скоропадським, главою Української Держави в 1918 р. П. Скоропадський запропонував А. Волошину увійти до організованої ним «Української громади», щоб об'єднати зусилля для відновлення соборної (єдиної) України як держави. Але А. Волошин взяв цю пропозицію лише до відома.

У серпні 1939 р. Августин Волошин провів переговори з вождем українських націоналістів Андрієм Мельником в Італії на острові Лідо (Венеція). У переговорах взяли участь Андрій Мельник, його секретар Барановський, керівник італійської організації українських націоналістів Онацький. У карпатоукраїнську делегацію ввійшли А. Волошин, Ю. Ревай, А. Штефан, В. Комаринський. Обидві сторони обговорили широке коло питань без ухвалення жодних рішень, зокрема, зв'язки закарпатських націоналістів з «Українським національним об'єднанням» [7, 147].

На останньому (восьмому) допиті 20 червня 1945 р. А. Волошин визнав, що справді був критично налаштований проти Радянського Союзу і вів щодо нього підривну діяльність, але від 1940 р. не брав участі в політичній діяльності та не виступав проти радянської влади. Він визнав, що «Українське народне об'єднання» було націоналістичною організацією, оскільки його діяльність мала на

меті створення Української незалежної держави. Визнав А. Волошин і те, що підтримував зв'язки з українськими націоналістами і підписав меморандум міністру закордонних справ Німеччини Йоахіму фон Ріббентропу в листопаді 1939 р.

Загалом А. Волошину інкримінували «контрреволюційні злочини» за статтями 58-1 і 58-4 Кримінального кодексу РРФСР» [8]. Проте до суду справа не дійшла. Через різке погіршення здоров'я, А. Волошина перевезли до лікарні Бутирської тюрми 11 липня 1945 р., а 19 липня 1945 р. о 15 год. 20 хв., як засвідчили тюремні медики, він помер «від паралічу серця». Згідно зі статтею 1 Закону України «Про реабілітацію жертв політичних

репресій» від 17 квітня 1991 р. А. Волошина 12 вересня 1991 р. помертно реабілітували.

Висновки. Глибинний аналіз внеску А. Волошина у правову думку України, зокрема оцінка його правових поглядів на діяльність тогочасних політичних партій сприятиме переосмисленню правової парадигми української державності, формуванню національно-патріотичної свідомості громадян, підвищенню рівня правової культури, вдосконаленню організаційно-правових засад вітчизняної освітньої та наукової сфери.

Отже, у даній статті проаналізовано особливості правового аспекту діяльності політичних партій першої половини ХХ століття у працях А. Волошина.

Анотація

Статтю присвячено аналізу особливостей правового аспекту діяльності політичних партій першої половини ХХ століття у працях А. Волошина.

Августин Волошин належав до засновників, авторів статутів та активних членів низки об'єднань громадян: як громадських організацій, так і політичних партій. Водночас Августин Волошин відстоював церковну автономію русинів (українців) у межах сучасних регіонів Закарпаття і Східної Словаччини. Також підкреслював, що для газет потрібні політичні права і свободи, котрі важливі не тільки при відстоюванні права професійної діяльності, але й використання рідної мови без обмежень і втручань у сферу її функціонування та правопис.

Августин Волошин був активним політичним лідером, взаємодіяв з тими крайовими організаціями політичних партій, що підтримували чи толерували національно-культурний розвиток українців і були прихильними до християнства загалом, а греко-католицької церкви зокрема. Глибинний аналіз правових поглядів А. Волошина на діяльність тогочасних політичних партій сприятиме переосмисленню правової парадигми української державності.

Августин Волошин був не тільки дуже активним учасником переломних суспільних трансформацій в Центральній Європі, не тільки постійно ініціював, розробляв і ухвалював колегіальні політичні та правові рішення кардинального характеру, формулював, відстоював і популяризував оптимальні політико-правові зміни щодо усунення суперечностей та вдосконалення державно-правового становища міжвоєнного Закарпаття (свого рідного краю), але й системно, послідовно і скрупульозно відстежував усі адміністративно-політичні новації центральної чехословацької влади особисто й публічно в режимі реального часу.

Ключові слова: А. Волошин, політичні та правові погляди, Карпатська Україна, державотворчі процеси, політичні партії, українське державотворення.

Herevych M.O. Legal aspect of activities of the political parties of first half of the twentieth century in the works of A. Voloshyn

The article is devoted to the analysis of the peculiarities of the legal aspect of the activity of political parties of the first half of the XX century in the works of A. Voloshyn.

Augustyn Voloshyn was one of the founders, authors of statutes and active members of a number of citizens' associations: both public organizations and political parties. At the same time, Augustyn Voloshyn defended the church autonomy of Ruthenians (Ukrainians) within the modern regions of Transcarpathia and Eastern Slovakia. He also stressed that newspapers need political rights and freedoms, which are important not only in defending the right to professional activity, but also the use of the native language without restrictions and interference in the field of its functioning and spelling.

Augustyn Voloshyn was an active political leader, interacting with those regional organizations of political parties that supported or tolerated the national and cultural development of Ukrainians and were committed to Christianity in general, and the Greek Catholic Church in particular. An in-depth analysis of A. Voloshyn legal views on the activities of the then political parties will contribute to a rethinking of the legal paradigm of Ukrainian statehood.

Augustyn Voloshyn was not only a very active participant in the crucial social transformations in Central Europe, not only constantly initiated, developed and adopted collegial political and legal decisions of a cardinal nature, formulated, defended and promoted optimal political and legal changes to eliminate contradictions and improve state law interwar Transcarpathia (his native land), but also systematically, consistently and scrupulously monitored all administrative and political innovations of the central Czechoslovak government personally and publicly in real time.

Key words: A. Voloshyn, political and legal views, Carpathian Ukraine, state-building processes, political parties, Ukrainian state-building.

Список використаних джерел:

1. Вегеш М., Кляп М., Тарасюк В., Токар М. Августин Волошин. Життя і помисли Президента Карпатської України. Ужгород, 2009. С. 110-111.
2. Волошин А. Вибрані твори. Ужгород: Говерла, 2002. С. 164.
3. Волошин А. Ко вопросу політичної консолідації // Русин. 1923. 25 лютого. С. 1-2.
4. Волошин А., Ревай Ю. До всіх громадян Карпатської України! // Нова Свобода. 1939. 8 лютого.
5. [Волошин А.]. Ціна крові // Свобода. 1936. 21 травня. С. 23.
6. Добош І. Історія української журналістики Закарпаття 20-30-х рр. ХХ ст. Івано-Франківськ, 1995. С. 27.
7. Йосипенко В. Зимові сутінки червневих днів. Деякі подробиці перебування Августина Волошина в Лефортово // З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 1994. № 1. С. 140-147.
8. Калашникова А. Уголовный кодекс РСФСР 1926 года: концептуальные основы и общая характеристика: Дисс. ... канд. юрид. наук / Казан. гос. ун-т им. В.И. Ульянова-Ленина. Ульяновск, 2009. 192 с.
9. Мишанич О. Життя і творчість Августина Волошина. Ужгород, 2002. С. 16.
10. Росоха С. Соїм Карпатської України. Львів, 1991. С. 21.
11. Zákon o úpravě platů duchovenstva církví a náboženských společností státem uznaných případně recipovaných, č. 122/1926 Sb. z 25 června 1926. http://depositum.cz/knihovny/ckd/tiskclanek.php?id=c_23487.